

Turkish Studies

Language / Literature

Volume 13/12, Spring 2018, p. 555-573

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13674>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Haziran 2018

✓ Accepted/Kabul: Haziran 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Doç. Dr. Serdar YAVUZ

This article was checked by iThenticate.

19. YÜZYIL SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM SÜRECİNİ BİR DÖNEM AYDINININ DİL VE TERCÜME SÖYLEMİ ÜZERİNDEN OKUMAK: BİR KÜLTÜREL DEĞİŞİM ÖZNESİ OLARAK NAMIK KEMAL (1840-1888) ÖRNEĞİ

*Sema ÜSTÜN KÜLÜNK**

ÖZET

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar kültürlerarası etkileşim süreçleri incelendiğinde tercüme ediminin, öteki ile karşılaşma ve kültürler arası aktarımın temel aracı olduğu açıkça görülmektedir. İlgili aktarımın niteliklerini üretimin gerçekleştirildiği dönemin koşulları belirlemekte; bu süreç, bazen kültürlerarası bir çarpışma bazen de bir müzakere niteliğinde tecrübe edilmektedir. Bu bağlamda incelemeye tabi tutulacak son dönem Osmanlı devleti yeni bir kimlik inşası çabasına sahne olmuştur. Dönemin kültürel geçiş sürecini tercüme söylemi temelinde ele almayı amaçlayan bu çalışmada, kültürlerarası farklılıkların son derece farkında, modern, eleştirel bir aydın portresi çizen Namık Kemal özelinde, tercüme ve ilişkili temellük etme ve yazın pratiklerine yönelik dönemin hâkim söylemi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Karmaşık edimler bütünü yapılarında barındıran dönemin tamamını kapsayıcı bir çalışma iddiası gerçeklikten uzak olacağı için, tanıtıcı özellikleri nedeniyle Namık Kemal'in ifadeleri doğrultusunda mikro bir analiz sunulacaktır. Söylem analizi, önsözler, eleştiri yazıları ve dönemin yaygın bir türü olarak mektuplar çerçevesinde yapılacak, bir dönem aydını özelinde, dönemin genel tercüme söylemine ilişkin veriler gün ışığına çıkarılacaktır.

İnceleme kapsamında ulaşılan sonuçları kısaca ifade etmek gerekirse, çalışmada ele alınan aktarım süreci, ilgili kültür hinterlandında yoksunluk, eksiklik ve gecikmişlik söylemi çerçevesinde tanımlanmıştır. Bir modernite deneyimi olarak kurulan 'yeni' Osmanlı kimliğinin inşasında, geleneksel üstyapı bağlamında tanımlanan 'eski'nin kökten yıkımı değil, mevcut geleneksel yapı ve üretimler ile ithal

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi İMTB - Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü Doktora Öğrencisi, El-mek: semaustunsema@gmail.com

edilen arasında bir uzlaştırma öngörülmüştür. Bu süreçte farklı roller atfedilen tercüme edimi, mevcut edebiyat dizgesinde eksik olanın erek kültüre aktarımını sağlayacak temel aktarım pratiği olarak tanımlanmış; aynı zamanda da dilin yeni sınırlarının çizilmesi sürecinde bir prototip oluşturmuştur. Bu bağlamda, Batı'dan aktarım sürecinde 'ahlak' olgusu, bir ölçüt olarak öne çıkmış, 'öteki' olarak tanımlanan yabancı dilden aktarılacak olanın belirlenmesinde bir kültürel filtre işlevi görmüştür.

Anahtar Kelimeler: değişim öznesi, erek kültür, gecikmişlik, Tanzimat, kültür repertuarı, tercüme.

**READING THE SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATION
PROCESS OF THE 19TH CENTURY OTTOMAN EMPIRE
THROUGH THE LINGUISTIC AND TRANSLATIONAL
DISCOURSE OF AN INTELLECTUAL OF THE PERIOD: THE
CASE OF NAMIK KEMAL (1840-1888) AS A CULTURAL AGENT
OF CHANGE**

ABSTRACT

Glancing through the practices of intercultural interaction, translation vividly emerges as the fundamental mean of the encounter with the foreign Other and cultural exchange. The characteristics of the exchange is determined by the trajectories of the period, and it might emerge either as a site of clash or a reconciliation. In this study, aiming at elaborating on the process of cultural transformation in the period on the basis of translational practices, the dominant discourse on the translation and relevant textual production and appropriation practices will be presented with a particular case study on Namık Kemal, portraying a modern and critical intellectual figure who is well aware of the cultural differences. The discourse analysis will be conducted within the framework of forewords, critics and letters, as a frequent practice of the period.

Within the scope of this study, it found out that the exchange process is defined on the basis of absence, insufficiency and belatedness in the relevant cultural hinterland. In this process, the translation is defined to function as the main mean of providing what is missing in the target literature via cultural exchange and reconciling between conventional structures, defined as the "old" and the imported, positioned as the "foreign"; and serving as a prototype in the re-determination of the linguistic features of the language. The transfer process from the West is governed on the basis of the "morality" criteria, which is used as a cultural filter in the selection of what is to be transferred from the Other.

STRUCTURED ABSTRACT

The mid-19th century marks the debut of a crucial transformation process in the Ottoman history, bringing forth considerable changes within Turkish literature, society and politics. Emerging as the lieu of

“modernization” and “innovation”, the period provides resourceful insights about the transition between the conventional past and the modern present within the framework of Ottoman trajectories. Along with the natural transformation process of the societies, in a mode of constant change throughout the history, it is also the agents that govern these set of changes, providing new alternates to the existing repertoires of relevant cultures. In this vein, one might list numerous influential agents of the late Ottoman period, each deserving close attention.

This study concentrates one of these significant figures, Namık Kemal (1840-1888). Namık Kemal emerges as a prominent agent of change under the guise of various professions as a poet, an author, and a journalist. Aware of his potential to unite and transform different segments of the society, Namık Kemal wrote numerous works on different fields, concerning the socio-political trajectories of the period; and he has been subject to many important studies, with a particular attention on the literature and politics, till now. However, his discourse on the act of translation has not received considerable attention yet; and this paper aims at unearthing this unexplored land.

As a matter of an interesting fact, Namık Kemal seems to have frequently (either deliberately or indeliberately) referred to the act of translation in his works, as a site of encountering and reconciliation in the arena of intercultural interaction. In this vein, this study elaborates on the discourse of Namık Kemal on linguistics, translation and relevant conceptualizations on the basis of peritexts and epitexts such as forewords, letters, and reviews. The research is motivated to provide a glimpse of idea about the dominant linguistic and translational discourse of the period upon the reverberations of these discursive practices on the statements of Namık Kemal.

The discourse of the period seems to have been shaped by discussions in terms of “belatedness” (defining the current progressive status of the society behind its contemporaries around the World in a comparative paradigm), “lacking/insufficiency” (referring to the missing instruments of the prospected socio-cultural transformation and progress), and “modernity” (identified with the conceptual premises of the West); and the multifaceted characteristic of the period seems to have determined the positioning of the intellectuals as well. That is, the endeavor to reconcile the local and the conventional with the modern might safely be interpreted as a state of “inbetweenness”, which is also well observed in the expressions of Namık Kemal. In this vein, one would find out that on the one hand, he acknowledges the authority of Islamic epistemology over the conceptual world of the period (the repercussions of which is reflected on his relatively tolerant stance towards transfers from Arabic). On the other hand, he is motivated to trigger an identity construction process within the society with references new Western concepts (which are to be transferred via translational text production practices).

The translational conceptualization of the period also deserves particular elaboration. Differently from current practices of text production, the Ottoman context provides a wide spectrum of writing and appropriation conceptions. The so-called intercultural sphere of the Ottoman repertoire hosts a variety of practices such as *iktibas* [borrowing], *nakl* [transfer], *taklid* [imitation], *şerh* [commentary], *nazire*

[emulation] and *tercüme* [translation], which refer to the creative mediations as inventive forms of translation.

The translation-oriented case study on Namık Kemal reveals that translation is defined from a functionalist point of view. Namely, the definition and positioning of translation is determined in accordance with the expected function of the relevant text production. In this framework, Namık Kemal frequently refers to the term of “social benefit” as the foundational criteria in his evaluations of any phenomenon, and the same prospect applies to his conceptualization of translation. The pragmatist approach of Namık Kemal demonstrates that translation is expected to provide the lacking intellectual instruments to the society, and this transfer is not to be limited to the field of literature, but to include any field that would contribute to the intellectual accumulation of the society, where the impact of Western paradigms is highly visible. Another point of reference for Namık Kemal is “morality”. That is, he applies the conventional premises of morality as a filter in his reviews on the translated works. Any translation that does not comply with the moral concerns of the society is not to be translated or to be adapted with the claim that it would do no good to the envisaged social progress. It is also observed that he does not totally rejects the Islamic and conventional heritage of intellectual accumulation. In this vein, as a matter of an interesting fact, he seems to be resolute about cutting off bonds with the Persian literature; but he sounds relatively tolerant towards Arabic literature. As for the translational norms of the transfer process, Namık Kemal states that translations from the West are to be adapted in accordance with the domestic premises (in cases of any unconformity), proving to be quite an interfering approach; whereas translations from the East might well be transferred faithfully (?). This translational preference also remarkably reveals Namık Kemal’s view on the positioning of the Ottoman interculture before the West vs. East dichotomy.

All of these aspects portray Namık Kemal as an influential agent of the transitional *Tanzimat* period as a site of intercultural encounter and experience of modernity, and demonstrates the crucial role of translation in the recontextualization of the socio-cultural premises via rich and complex text production practices, providing resourceful insights for further case studies on pioneering intellectuals of specified temporal and spatial frameworks.

Keywords: agents of change, target culture, belatedness, *Tanzimat*, cultural repertoire, translation.

1. Giriş

Osmanlı tarihinde etkili bir dönüşüm sürecinin başlangıcı olarak tanımlanabilecek 19. yüzyılın ikinci yarısı, Türk edebi, siyasi ve toplumsal hayatında büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Bir ‘modernleşme’ ve ‘yenileşme’ dönemi olarak adlandırılan bu süreç, var olan ve uzun bir öncesi olan ‘geleneksel’ geçmiş ile inşa edilen ‘yeni’ ve ‘modern’ olan şimdi ve gelecek arasında bir geçiş sürecine şahitlik etmiş olması bakımından önemlidir. Sınırları bakımından farklı zamansal tanımlamaları olan Tanzimat Dönemi (1839-1871) bu bağlamda bir kırılma noktası olarak öne çıkmaktadır. Dönemin edebiyat odaklı tasavvuru üzerine yoğunlaşan Fatih Altuğ (2007), dönemin

edebiyat dünyasının “Tanzimat edebiyatı” olarak adlandırılmasını, Tanzimat Fermanı’na yapılan göndermelere de değindikten sonra şöyle tanımlar:

Vaktiyle muntazam olduğuna inanılan bir modelin ansızın gelen bir sadmeyle gayrı-muntazam hale gelmesinin, daha doğrusu sadmeyi yaşayanlarca gayrimuntazam olarak alımlanmasının temel niteliklerinden olduğu bir duruma tekrar düzen vermeyi, karmaşayı tanzim etmeyi amaçladığı için de bu edebiyat, *tanzimat edebiyatıdır*. (s. 72)

Bu dönüşüm, sürekli bir devinim halinde olan toplumun olağan gelişim ve değişim sürecine ilişkin olarak hayat bulsa da asıl olarak ona öncülük eden isimler tarafından şekillendirilmiştir. Bu bağlamda Namık Kemal, Türk edebiyat ve siyasi hayatında önemli değişimlere öncülük eden bir edip, yazar, gazeteci ve idareci olarak etkin bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleştirici ve dönüştürücü gücünün farkında bir aydın portresi çizen Namık Kemal, dönemin koşullarına ilişkin olarak çok sayıda ve farklı alanda yazı kaleme almıştır. Edebi ve siyasi kimliğiyle öne çıkarılan Namık Kemal’in tercüme edimi üzerine kurduğu söylemi bugüne kadar göz ardı edilmiştir. Oysa Namık Kemal, kaleme aldığı yazılarında dolaylı ve doğrudan çarpıcı ifadelerle tercüme pratiğine sık sık yer vermiştir. Tercüme edimi, kültürlerarası etkileşimde bir karşılaşma ve müzakere alanı olarak değişim süreçlerine ilişkin önemli veriler sunmakta, bazen bir uzlaşma bazen de bir çarpışma ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönüşüm sürecinde yoğun tercüme faaliyetlerine sahne olan dönemin bağlamı göz önüne alındığında, Tanzimat gibi yeni koşullar yaratan bir değişim noktasına tanıklık etmiş Namık Kemal’i, dönemin ‘kültür repertuarı’na (Even-Zohar, 2002) yeni seçenekler sunarak değişime öncülük eden bir ‘değişim öznesi’ (Toury, 2002) olarak ele almak yerinde ve özgün bir yaklaşım olacaktır.

Bu çalışmada, Tanzimat döneminin bir ‘değişim öznesi’ olarak aşağıda farklı yönleriyle kısaca tanıtılacak olan Namık Kemal’in yazın hayatı süresince ortaya koyduğu ‘dil’ ve ‘tercüme’ ile tercümeyle ilişkin diğer kavramlar ve tercüme pratikleri üzerine söyleminin, mektuplar ve önsözler, eleştiri yazıları gibi yan-metinler (Genette, 1997) üzerinden analizi yapılacaktır; ve tercüme bağlamında farklı anlam alanları oluşturan ‘gecikmişlik’ ve ‘yokluk/eksiklik’ ve ‘modernlik’ kavramları temelinde dönemin hâkim dil ve tercüme söylemine ilişkin veriler örneklenecektir.

2. Kuramsal Bakış Açısı

Franco Moretti (2000), bir kültürün edebiyatı üzerinde çalışırken ‘okunmamış çoğunluk’tan [great unread] bahseder ve yapılan çalışmaların önceden yapılmış çalışmalar ışığında ilerlediğini, daima birincil kaynaktan çalışmanın imkansızlığını, ikincil kaynakların bu noktada kazandığı önemi belirtir (s. 54). Dünya edebiyatını tek ancak eşitsiz bir bütün olarak niteleyen Moretti (2000), Itamar Even-Zohar’a yaptığı göndermeyle, merkez- çevre ilişkisi açısından ele aldığı edebiyat karşılaşmalarında (sorunlu bir şekilde Batı temelinde tanımladığı) kaynak edebiyatın, aktarımın yapıldığı erek edebiyatın farkında bile olmayabileceğini belirtir (s.55). Batı ile büyük etkileşimlere sahne olan Tanzimat edebiyatını bu bağlamda bir çevre edebiyatı olarak tanımlayabilecek olsak da Namık Kemal’in Almancaya tercüme edilen eseriyle örnekleyebileceğimiz üzere, Batı edebiyatında Osmanlı dizgesine karşı bir farkındalığın söz konusu olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, Moretti (2000) bu etkileşim sürecinde üç aşamalı bir aktarım şeması sunar, yabancı biçem, yerel malzeme ve yerel biçemin bir müzakere içine girerek yerel edebi üretimi biçimlendirdiğini ifade eder (s.72). Bu yaklaşım, bir müzakere, çarpışma ve kırılma noktası olarak girift ve sentezleyici Tanzimat dönemi edebiyatı açısından oldukça anlamlıdır.

Diğer yandan, bu dönemin temel özelliklerini belirleyen öteki ile karşılaşma, yerel ve geleneksel olanı tekrar gözden geçirme ve onu dönüştürme çabasını da beraberinde getirmiştir. Jale Parla (1993) bu dönemi, baba-oğul eğrilemesi çerçevesinde mutlak metin ilişkisi temelinde anlamlandırmaktadır (s. 21). Bir yandan babayı öldürme olarak tanımlanan dönem, bir diğer yandan

da geçmiş ile koparılamayan bağ ile ölmekte olan babayı canlandırma çabası olarak da yorumlanabilmektedir. Bu durum, Tanzimat döneminin oldukça karmaşık bir dönüşüm süreci olarak farklı okumalara açık olduğunu gözler önüne sermektedir. Parla'nın örneklediği üzere, Namık Kemal'in İslam epistemolojisine yaklaşımı ve mutlak metin algısı 'Renan Müdafaaanamesi' başlıklı yazısında açığa çıkmakta, Kur'an'dan ayetler ile savunduğu fikirleri, bir Tanzimat aydını olarak Namık Kemal'in mutlak metnin otoritesini kabul ettiğini, İslam'ın Osmanlı düşünce dünyasındaki etkisinin farkında olduğunu göstermektedir (s. 37). Parla'nın ifadeleriyle, toplumun farklı alanlarında çeşitli yansımaları olan ve 'kültür, dünya görüşü ve algılama biçimlerinde eski metinlere sadık kalmış olan Tanzimat, sıra edebiyata gelince oldukça eleştirel ve öncü' bir yaklaşım sergilemiştir (s. 46). Aynı zamanda dikkate değer bir modernleşme evresi ve eski retorik'in yıkım süreci olarak tanımlanan bu süreci ele alırken, Ali Mirepassi'nin (2000) İran devrimi üzerinden örneklediği gibi, eşzamanlı ve farklı zamanlarda çeşitli modernite deneyimlerinin yaşandığının farkında olmak, yerel olana karşı bir farkındalık geliştirmek ve indirgeyici bir bakış açısından kurtulmak açısından bu çalışma bağlamında önemlidir.

Bu çalışma kapsamında Namık Kemal'in söylemi çerçevesinde tercüme edimi, dizgesel bir bakış açısıyla Osmanlı kültürü 'çoğuldizge'sinin [polysystem] sosyal, siyasi ve edebi dinamikleri ile ilişkilendirilecektir. Bu bağlamda kuramsal bir bakış açısı sunan Itamar Even-Zohar, geliştirdiği kültür kuramı ile 'kültür repertuarı' kavramını 'bir toplum içerisinde bireyler tarafından üretilen seçenekler bütünü' olarak tanımlamaktadır. Kültür planlaması çerçevesinde bu bütünün oluşturulması, 'dıştan alım' ve 'aktarım' yolları ile gerçekleştirilmektedir. Bu değişime öncülük eden özneleri Gideon Toury (2002), kültür repertuarına yeni seçenekler sunan 'değişim özneleri' [agents of change] olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımla, bir değişim öznesi olarak Namık Kemal'in hangi eserlerin hangi dillerden tercüme edildiklerine, bu eserlerin seçiminde belirleyici olan faktörlere, tercüme sürecinin aşamalarına, varsayılan okuyucuya ve toplum içerisinde tercümeyle atfedilen işlevlere ilişkin söylemi üzerinde durulacaktır.

Ayrıca, Osmanlı kültür dünyası bağlamında, tercüme kavramı ve tercümeyle dayalı edimler, günümüzün 'tercüme' anlayışından farklılık göstermektedir. Osmanlı edebiyat repertuarında 'tercümeyle dayalı metin üretme' pratikleri farklı ve karmaşık temellük edim süreçlerini beraberinde getirmiştir. *İktibas*, *nakl*, *taklid*, *şerh* ve *nazire* gibi Arap-Fars-Türk kültürleri 'örtüşük alanı'ndan doğan ve tercüme üst başlığında ele alınabilecek aktarım biçimleri, bu pratiklerin örnekleri arasındadır (Demircioğlu, 2005). Bunlara ek olarak, bugün 'özgün eser' tanımı temelinde ele aldığımız 'telif' kavramı da Osmanlı dönemi tercüme söylemiyle yakından ilişkilidir ve yine güncel kullanımından farklı bir anlam ifade etmektedir. Saliha Pakar'e (2002) göre, 'telif' kavramı Osmanlı kültür repertuarında özgünlüğe değil, 'yaratıcılığa dayalı bir aracılığa' [creative mediation], 'tercümenin özgün haline' [inventive form of translation] gönderme yapmaktadır (s. 460). Pakar, Osmanlı edebiyat dizgesi çerçevesinde, tercümeyle dayalı aktarımlara ilişkin çalışmalarda 'telif' kavramının da dâhil edilmesi gerektiği görüşündedir (s. 471). Bu çalışmada da tüm bu kavramların tanımsal kullanımları ve 'tercüme' temelli bir söylem açısından kullanıldıkları Osmanlı dönemi bağlamında ne ifade ettikleri tarihsel ve söylemsel açıdan analiz edilecektir.

3. Müstesna Bir Aydın Portresi: Namık Kemal (1840-1888) Hakkında

1840 yılında Tekirdağ'da doğan Namık Kemal'in ailesi bürokrasi sınıfına mensuptur. Hayatının ilk on yedi senesi, birlikte yaşadığı dedesi Abdülatif Paşa'nın tayin edildiği vazife ve memuriyetler nedeniyle ülkenin çeşitli yerlerinde geçmiştir. Okuduğu okullardaki sınıf arkadaşları sonrasında devlet yönetiminin önemli kademelerine gelecek olan kişilerdir (Akün, 1997, s. 362). İçinde yetiştiği ortam, dönemin siyasi koşullarını yakından takip etme fırsatı sunmuştur. İstanbul'a gelişinin beşinci yılında Şinasi ile tanışan Namık Kemal 1962 yılında *Tasvir-i Efkar*'ı birlikte çıkarmaya başlamıştır. Yürüttüğü görev ve faaliyetler çerçevesinde birçok Avrupa ülkesini gezen

Namık Kemal, Batı kültürü ile yakın bir temas içinde yaşamını sürdürmüş, yereli dönüştürme sürecinde kendi gözlemlerinden yararlanmıştı.

Edebi yolculuğuna şiir ile başlayan Namık Kemal, divan şiirini eleştirmiş, ele aldığı konular itibarıyla bir “vatan ve hürriyet şairi” olarak tasvir bulmuştur (a.g.e., s. 371). Büyük önem verdiği tiyatro alanında da *Vatan Yahut Silistre*, *Gülnehal*, *Akif Bey*, *Zavallı Çocuk*, *Kara Bela* ve *Celaeddin Harizmşah* başlıklı oyunları kaleme almıştır. Yeni bir tür olarak gelişmekte olan roman alanında da *İntibah* ve *Cezmi* adlı eserleri yazmıştır. Namık Kemal edebiyat hakkındaki görüşlerini de düşünce ve tenkit yazılarında dile getirmiştir. *Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Samildir*, *Tahrîb-i Harâbât*, *Tâkip*, *İntibah Mukaddimesi*, *Celâl Mukaddimesi*, *Meprizon Muâhazenâmesi*, *Bahr-i Danis Mukaddimesi*, ve *Tâlim-i Edebiyat Üzerine Bir Risâle* bu alandaki yazılarından birkaçıdır. Tercüme edimine ilişkin olarak, Namık Kemal, sadece tercüme eleştirileri yazmakla kalmamış, kendisi de tercüme yapmıştır. Akün Namık Kemal’in bu alandaki etkinliğini *Tasvir-i Efkâr* için yaptığı fıkra tercümesi, Montaigne ve “Marseillaise” tercümeleriyle örneklemektedir (a.g.e, s 364).

Ömrünün büyük bir kısmı sürgünde geçen Namık Kemal, çok sayıda mektup kaleme alarak ailesi ve yakın çevresi ile ilişkilerini bu şekilde sürdürmüş ve dönemin kültür hayatında güncelliğini ve otoritesini daima korumuştur.

4. Dönemin Yeni Edebiyat ve Dil Tartışmaları Çerçevesinde Namık Kemal’in Söylemi ve Tercüme ile İlişkisi

Namık Kemal’in dil üzerine söyleminin incelenmesi dil kullanımına dayanan bir edim olarak tercüme algısı ve tercümeden beklentileri hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. ‘Millî’ bir proje olarak ele aldığı edebiyat faaliyetlerinde, Namık Kemal’in dil söylemi de aynı ideolojik çerçevede şekillenmektedir. Bir milletin hem kendi konumunu tanımlaması hem de öteki ile karşılaşmasında belirleyici bir unsur olarak ele aldığı lisan ve lisan eğitimi konusundaki düşüncelerini bir mektubunda ‘Bir milleti diğerine kaynaştırmak için lisan eğitiminden kestirme yol olamaz’ (Tansel, 1967, s. 21) cümlesiyle özetlemektedir. Namık Kemal dil üzerine söylemini geliştirirken, önce Batı örneği üzerinden ileri milletlerden örnekler verir ve ardından bu ideale göre yerel olanı tanımlar. Fatih Altuğ’un ⁽²⁰⁰⁷⁼ ‘sadme’ (çarpışma/patlama) olarak tanımladığı edebiyat alanı, dil üzerine bu tartışmaların ışığında gelişmiştir. Namık Kemal, mana ve lafız ikileminde ele aldığı dil olgusunda, manayı daha üstün görür. Manaya attığı bu üstünlük tercüme tanımını ve iyi bir tercümeden beklentisini de aşağıdaki ifadelerinde belirttiği gibi şekillendirmiştir:

Üdebâ-yı garb güzel yazmayı güzel düşünmekle ta’rif etmişlerdir. Vâkıa hakikat-ı hâl dahi bu merkezde değil midir? Bir eserin ki mânasında letâfet bulunmaya, lafzında ittihad ve imtizâc olmuş ne fâidesi görülür? Bir beşerin ki sîretinde zarâfet olmaya, endâmında ittihad ve ibtihâc bulunmuş ne meziyyeti olur. İmtizâc-ı elfâz fenn-i inşânın aslı değil fûrûâtından olan bir bedî’in bir fer’idir ki insicâm ve suhûlet sanatlarına riâyette hâsıl olur. (Yetiş, 1989, s. 20)

Namık Kemal, bir yandan öteki ile bir karşılaşma, çarpışma tecrübesi yaşayan diğer yandan da kendi özgül alanını koruma ve tanımlama çabasında olan bir özne olarak ortaya koyduğu dil söylemi ve kendi öz benliğine yaptığı vurguyla modern bir tavır sergilemektedir. Yeni edebiyat ile birlikte yeni dilin sınırlarının belirlenmesi ve bu çerçevede lügat oluşturulmasına ilişkin tartışmalarda, Namık Kemal, tercüme işlev yüklemekte ve başka dillerden aktarılabilecek eserler ile Türk dilinin gelişeceğine dair inancını dile getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yerel ve yabancı tanımının, dönemlerin sosyo-politik koşulları çerçevesinde büyük anlam değişiklikleri yaşadığı görülmektedir. Bir dönem Osmanlı dilinin organik unsurları olarak görülen Arap ve Fars etkileri, yabancı olarak tanımlanmaya başlamış ve Türk dili yeni ve radikal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu çerçevede, Türkçe’nin Batı’dan yapılacak aktarımlarla gelişebileceğine ilişkin aşağıdaki ifadeler,

değişen retoriğin, etkileşim sürecinin aktörlerini ve onlara atfedilen özellikleri ne denli değiştirebileceğini tercüme beklentileri çerçevesinde örneklemektedir:

Şimdi Ohannes Efendi Hazretleri himmet buyururlar da, Fransızca'dan tercüme olunması lazım gelen kitapların bir programını yaparlarsa, mütercimleri de Ekrem, Hamid gibi ashâb-ı iktidara ve daha gösterebileceğim ba'zı nev-rustelere hasrederler ise, ben de elimden geldiği kadar yardım ederim. Eminim ki güzel yazılmış yüz kadar terceme meydana çıkarsa, Lisan-ı Osmânî'de kullanılacak kelimeler bir dereceye kadar kararlaşıp olur. İstenilen Lugat de öyle bir sermaye ele geçtikten sonra vücuda gelebilir. (Tansel, 1973, s. 28)

Namık Kemal'in oluşturulan eserlerde kelime seçimi konusundaki ölçütü de güncel ve yaygın kullanımda olan dildir. Mevcut sözcüklerde bulunmayan kelimelerin kullanımını ve bir sözcüğün Türkçesi varken yerine Arapça ya da Farsça karşılığının şiirlerde tercih edilmesini eleştirmektedir. Bu gibi kullanımların anlatımı zorlaştırdığını ifade etmekte ve söyleminde 'toplum için sanat' anlayışına dayalı edebiyat projesinin etkileri görülmektedir. Bu minvalde ele alındığında, Namık Kemal'in tercüme edilen eserlerdeki dil kullanımına ilişkin tercihleri de açıklığa kavuşmaktadır. Çünkü Namık Kemal'e göre tiyatro halkı eğitmeli ve dile hizmet etmelidir. Zorlu ve doğal olmayan dil kullanımı, sadece tiyatrodan alınan zevki azaltmamakta, aynı zamanda iletilmek istenen öğretici mesajın izleyiciye geçmesini de zorlaştırmaktadır. Batı üretimi eserler üzerinden temellendirilen bu söylem, bir nevi erek edebiyattaki yokluk ve eksiklik söyleminin de tiyatro eserlerine ilişkin dışavurumdur.

Harf inkılâbına yönelik olarak da çarpıcı fikirler ortaya koyan Namık Kemal, dönemin özel şartları bağlamında anlam kazanan farklı bir tutum sergilemektedir. Alfabenin değiştirilmesinden ziyade, mevcut alfabenin ıslahı taraftarıdır. Sorunun bu şekilde çözülebileceğine inanan Namık Kemal, harflerin değiştirilmesi gerekse bile bunun Latin harfleri olamayacağını, çünkü bunların az olduğu ve mevcut lisanın seslerini karşılayamayacağı görüşündedir. Arap alfabesinin konumu göz önüne alındığında bu tutumun, Namık Kemal'i, mutlak metin, gelenek ve geçmiş ile bağlarını tam olarak koparamayan baba-oğul eğretilmesi çerçevesinde ele alınabilecek bir aydın figürü olarak sunması açısından ilginçtir: "Farz edelim ki dâvâm yanlış çıkar da bi'eyy-i hâl hur'ufun tebdiline ihtiyaç görünür, biz yine atin harfi alamayız, çünkü evvel yazdığı gibi lisânımızda mevcut olan asvâtı tebliğ etmeye Latin harfi kâfi değildir". (Tansel, 1967, s. 36)

Namık Kemal, *Lisân-ı Osmâninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Samildir* başlıklı yazısında ise dil kullanıma ilişkin toplumsal kullanım normları sunmaktadır. Edebiyatın yeni sınırları çizilirken, mevcut edebiyat eksiklikleri üzerine yapılan vurgu bir ıslah projesinin habercisidir. Yeni edebiyatın kurulumunda tercümeyle atfedilen işlev bu noktada öne çıkmakta, bilgi ve biçim bakımından yeni edebiyatı dönüştürecek ve şekillendirecek, mevcut edebiyat dizgesine yeni seçenekler sunmaya aracılık edecek bir edim olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yer verilen ifadeleri, mevcudun terkinin değil, ıstılahının amaçlandığını göstermekte, erken dönem Cumhuriyet politikalarından oldukça farklı bir yenilik hareketi portresi sunmaktadır:

Birincisi: Elde mevcut olan Kavaid-i Osmaniye'nin tadil ve ikmal ile tamimen ve Arabî ve Farisî'nin kavaid ve emsal-i resailine takdimen talimine tevakkuf eder. Zira bir adam ki maarif-i edebiyeyi başka lisandan tahsil ede elbette kendi lisanının edebiyatında taklid şaibesinden kurtulamaz. Tecdid ise icad demek olduğu malumdur. Türkçeye mahsus mümkün mertebe muntazam ve mükemmel bir lûgat tertibi ile hasıl olur. Galat-ı meşhur denilen istimâl-i umuminin lûgat-ı fasîha itibar olunan vaz'ı asliye tercihin mütevakkıftır. Lisanımıza mahsus bir belâgat kitabının te'lif ve tedrisi ile vücuda gelir. (Yetiş, 1989, s. 13)

5. Namık Kemal'in Tercüme Üzerine Söylemi

Bu bölümde, Namık Kemal'in doğrudan tercümeyle ilişkin ifadeleri analiz edilecektir. Bu kapsamda, kendi yaptığı tercüme ve telif eserlere yazdığı 'Mukaddime' olarak adlandırılan yazıları, çağdaşlarının yapmış olduğu tercümelere ilişkin olarak ele aldığı 'Muaheze' olarak adlandırılan eleştiri yazıları ve çok sayıdaki mektuplarında tercümeyle ilişkin ifadeleri ayrı bölümlerde ele alınacaktır.

Namık Kemal'in yaşadığı dönem göz önüne alındığında, çağdaşı, yakın dönem halefi ve selefi olan aydınlar, tercüme tartışmalarına farklı açılardan yaklaşmış, tartışmaların bir kısmı harfi harfine ve mealen tercüme ikilemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin, Türkçede ilk örneklerini 19 yüzyılda vermeye başlayan ve ithal edilen bir biçim olarak ele alabileceğimiz roman türü üzerine geliştirilen söylem de bu düzlemde gelişmiştir. Ahmet Mithat, eserin aslındaki letafetin korunmasının mealen tercüme ile mümkün olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Sûret-i tercüme "harfiyyen" değildir. Zîrâ her lisânın kendisine mahsus bir şivesi olmak itikadında sabit bulunduğumuzdan harfiyyen tercümede anadile, güzel lisanımıza Frenk kokusu vermeyi tecviz etmiyoruz. Müellifin Fransızca olarak tefhim etmeye çalıştığı meramı mütercim dahi Türkçe olark ifadeye çalışacaktır. Ümîd ederiz ki kâfilerimiz bu hizmet-i âcizânemizden memnun olacaklardır. (Ceyhan, 2007, s. 44)

Dönemin bir diğer edebiyatçısı Muallim Naci ise harfiyen tercümeyi savunmakta ve yapılacak tercümelere bu tekniğin kullanımı konusunda çağdaşlarını ikna etmeye çalışmaktadır. Tartışması, mana ve lafız diyalektiğini sorgulaması, tercüme ediminde diller arası yapısal farklılıkları gözetmesi ve farklı epistemolojilerin bir uzlaşım alanı olarak tercümeyle bir işlev atfetmesi açısından önemlidir:

Bu şîve tagayyüründen lisânımıza ıslah ve terakkîden başka bir şey tertîb edemez. Avrupa lisanlarıyla lisanımız arasında tercümeyi müşkilleştiren fark, lafzî ve manevî olarak iki cihete münkasımdır. Lafzî ciheti kelâm olup, buna riayet etmemek mümkün değil ise de mümkün mertebe kelâmı giriftlikten kurtarıp cümleleri kısa kesmekle bu farkın kısm-ı keliyyesi izale edilmiş ve bununla beraber lisanımız dahi, sadeleşmekle beraber, güzelleşmiş olur. Manevî ciheti ise Avrupa muharrirleriyle bizim kâtib ve şâirlerin arasında düşünmece olan farktır: Efkâr-ı cedîde ve terakkîyât-ı hâzırâyı köhne tarz-ı münşiyâne ile ifade etmek müstahildir. Bu tebeddül belki ibtida garib görünür; lâkin ilk nazarda garib görünen şeyler vardır ki göz-kulak alışmakla menû ve mahbûb olur. Islah ve terakkîyi müntic olan bu tebeddüle en ziyâde hizmet edecek şey bu sûretle edilecek tercümelerdir (Ceyhan, 2007, s. 45)

Bu iki alıntı ile kısaca örneklenen dönemin karmaşık tercüme bağlamı, Namık Kemal'in söyleminde zaman içerisinde farklı şekillere bürünmekte, farklı yaklaşım ve tanımları beraberinde getirmekte, döneme özgü bir tercüme anlayışı portresi sunmaktadır.

5.1. Namık Kemal'in 'Mukaddime' Başlıklı Yazılarında Tercüme Edimine İlişkin İfadeleri ve Dönemin Söylem Üzerine Yansımaları

Önsözler, eserlerin varsayılan okuyucuya tanıtımı ve alımlanışını biçimlendirmesi açısından hem ilgili esere hem de dönemin bağlamına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Namık Kemal de kaleme aldığı telif eserlerinin yanı sıra, yaptığı tercümeyle de önsöz yazmış, bu önsözlerde dönemin koşullarına ilişkin olarak çeşitli konuları ele almıştır. Zaman zaman önsözlerine yabancı eserlerden yaptığı alıntı tercümelerini de ekleyen Namık Kemal, böylece yazar ile arasında farklı bir bağıntı dünyası kurmuştur. Örneğin, Namık Kemal, Hugo'nun Cromwell önsözünü tercüme ederek Harzemşah piyesine önsöz olarak eklemiştir (Aydın, 2011, s. 201). Bu edimi, Fransız yazarıyla

arasında gördüğü koşutluğun bir göstergesi olarak tanımlamak mümkündür. Bu yaklaşım ayrıca, kültür dünyası üzerindeki dönemin baskın Fransız etkisinin de bir yansımasıdır.

İlk olarak, Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl*'de, divan edebiyatını, kullanılan ağır dil nedeniyle eleştirmekte, yıkma ve yeni bir bağlamda kurma çabasında olduğu eskiyi olumsuzlamakta; 'İki sayfalık bir yazıyı okumak için herkesi seksen defa Kamus veya Bürhan'a müracaat mecburiyetinde bulundurmak niçin marifetten ma'dud olsun?' (Enginün &Kerman, 2011, s. 147) ifadesiyle halkın anlayacağı bir dilde yazımı savunmaktadır.

Yeni üretilecek tercüme ve telif eserlerde sade dil kullanımına yapılan vurgu ve ilişkili dilde sadeleşme çabaları, tercüme söylemi açısından, o dönemde müstakil bir yazım pratiği olarak tanımlanmasa da günümüzde güncel bir konu olan diliçi çeviri olgusuyla yakından ilişkilidir ve kendi özgül koşullarını yaratan bir metin üretim pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, Osmanlı edebiyat dizgesinde hikayenin eksikliğine ilişkin bir eleştiri sunulurken, mevcut tercümelerin iyileştirilmesinin gerekliliği dile getirilmekte ve diliçi çeviriye dolaylı bir gönderme yapılmaktadır. Ayrıca, telif edilen hikayelerin azlığı ve içerik ve biçim olarak eksikliği, tercüme edilen hikayeler için de geçerli bir eleştiri olarak sunulmaktadır. Bu nokta, yerel üretim ile tercümeyle dayalı metin üretiminin eşsüremlili ve birbirini besleyen bir gelişim sürecinden geçtiğini gözler önüne sermesi bakımından çok kültürlü Osmanlı örtüşük alanı bağlamında dikkat çekici ve anlamlıdır:

Şayan-ı ibrettir ki, Victor Hugo'nun Les Miserables ünvanlı hikayesi daha telif olunurken dokuz lisana tercüme edilmiş... Bizde ise hikâye kısmı mahsulat-ı edebiyemizin en nâkıs cihetidir. Lisanımızda lezzete okunacak belki üç hikaye bulunamaz. El sine-i garbiyeden aldığımız romanlar ekseriyet üzere fena tercüme olunmuş, âsâr-ı milliyeden ma'dud olan hikayeler ise ne kadar fena yazılmış olsa ondan birkaç kat fena düşünülmüştür (a.g.e, s. 149)

Tercüme temelli temellük etme sürecinde ötekinden (başka bir kültürden) alma konusunda bir sorun bulmayan Namık Kemal, bu aktarımın yerelin süzgecinden geçirilerek yapılmasını desteklemektedir. Moretti'nin (2000) sunduğu edebi aktarım şemasına uygun olarak yabancı biçem, yerel malzeme ve yerel biçemin müzakeresi sonucunda bir üretimin taraftarıdır. Namık Kemal, bu üretim sürecinin taklit ve tercüme aşamasında kalmasını eleştirmekte, kendine mahsus hale getirmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu ifadeleri bir yandan 'taklit', 'terceme' vb. kavramların tanımlarının muğlaklığını ve değişkenliğini; diğer yandan da 'kültürel filtre' (cultural filter) konusundaki farkındalığını gözle önüne sermekte, tarihsel bağlam ve tercüme pratiği açısından girift bir tanım sunmaktadır:

Bununla beraber yine Avrupa'da mevcut olan tiyatroların merkez-i intişarı Yunanistan olduğu ve birtakım erbab-ı tedkikin reyi gibi Yunanlılar bu kısım-ı edebi Hint taraflarından iktibas etmiş olsalar bile, iktibaslarını taklit derecesinde bırakmayarak, tiyatroyu kendilerine mahsus bir şekil ve hale getirdikleri müsellemtandır. Bir dereceye kadar Yunanlıların şâkird-i maarifi olan Romalılar bu mesire-i edebden de istifade etmişlerse de gayretlerini mukallitlik ve belki mütercimliğe hasretmişlerdi. (Enginün &Kerman, 2011, s. 153)

Namık Kemal, yapmış olduğu *Bahar-ı Daniş* tercümesinin önsözünde ayrıca tercüme sürecine değinmekte, Şark edebiyatından Türkçeye tercüme edilmesini önerdiği eserler ve bu eserlerin tercüme yolları konusunda da fikirlerini beyan etmektedir. Fevziye Tansel (1967) bu tercüme sürecini karmaşık bir edimler bütünü olarak tanımlamakta, Namık Kemal'in eserin bazı yerlerini tahrif ederek, bazı kısımlarını mealen, bazı kısımlarında tertip tarzını değiştirerek ve tashihler yaparak tercüme ettiğini ifade etmektedir (s. 277). Namık Kemal'in kendi tercümesinde çeşitli stratejileri bir arada uygulaması, dönemin tercüme pratiğine ilişkin ipuçları sunmaktadır. Bu açıdan, metne müdahalenin meşru görüldüğü bir anlayışın egemen olduğunu söylemek yanlış

olmayacaktır. Bu tercümenin bir diğer özelliği de doğrudan kaynak dilden değil, ara-dilden yapılmış olması yani eserin orijinal dilinden değil, başka bir dildeki tercümesinden tercüme edilmiş olmasıdır. Bu örnek, kültürler arası aktarımı, sadece iki kültürün sınırları dâhilinde ele almanın indirgeyici bir yaklaşıma neden olabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Tercümeyle dayalı metin üretim pratikleri bağlamında, farklı tercümelemler yeni tercümelere kaynak teşkil edebilmektedir. Bu durumun farkında bir tavır sergileyen Namık Kemal, Batıdan alınan eserleri yerel değerlere göre temellük etmekten bahsederken, konu Şark olunca Fars edebiyatından alınan bir metinde sadık çeviri taraftarı olduğunu belirtmektedir. Bu da Doğu ve Batı arasında kurulan ötekilik ve yakınlık ilişkisinin farklılığını göstermektedir. Namık Kemal'in yaklaşımı, zaman zaman yetersiz görülsün ve olumsuzlansa da Doğu ve Doğu kültürel havzasında üretilen eserlerin, erek yapının bir nevi organik bir parçası gibi görüldüğünü, kültürel bir süzgeçten geçirilmeksizin erek kültüre aktarılabilceğini öngörmektedir. Batı kaynaklı bir aktarım sürecinde ise, dengeler değişmekte, alınılan eserin erek kültüre uygun hale getirilmesi gerekli görülmektedir. Namık Kemal'in bu konuya ilişkin ifadeleri, kaynak dizgenin erek kültürdeki konumlanışına göre, aynı dönem içerisinde tercüme yaklaşımının ne denli değişebileceğini gözler önüne sermesi açısından çarpıcı ve önemlidir:

Lisanımıza nakline ibtidâr ettiğimiz şu Bahâr-ı Daniş'de ibâre-be-ibare tercümeyle, yalnız bulunduğumuz XVIII. asır medeniyetinin makbûl olabilecek cihete hasrederek sâir yerlerinde nakl-i meâl ve lüzum üzerine tağyir suretlerini ihtiyâr ettiğimizi söylemektedir. Şu kadar var ki kitabın lisanımıza Fârisî'den tercüme olduğuna bir nişâne olmak için evsafa müteallik birkaç ibaresini kusurlu gördüğümüz halde yine aynen naklettik. Bahâr-ı Daniş zaten Hind'in Ordu lisanında yazılmış ise de elimizdeki nüshası Fârisî olduğundan ondan tercüme eyledik. Mamafih Ordu lisanı dahi bizim münşeât-ı atika gibi Fârisî'den yalnız edât ile yüzde bir kelimâtta ayrıldığına nazaran aslından nakl ile tercümesinden nakl arasında bir büyük bir tefâüt olamaz zannederiz. (Yetiş, 1989, s. 58)

Dönemin tiyatro özelindeki tercüme tartışmalarına ışık tutan Namık Kemal *Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara* başlıklı yazısında, *ahvâl-i beşeri taklit* olarak tanımladığı tiyatroya ilişkin olarak çağdaşlarının Osmanlıcaya tercüme edilen yabancı tiyatro eserlerini eleştiren yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Namık Kemal, örnek alınan batı kültürünün de başka kültürlerde tiyatro eserleri tercüme ettiğini ifade ederek, Osmanlı dizgesinin de benzer bir aktarım pratiği içerisinde olduğunu örneklemekte de savunduğu tercüme temelli edebi üretim yolunu meşrulaştırmaktadır. Tercümenin aktarıcı işlevini net bir şekilde ortaya koyan ifadeleri, dönemin öteki ile çarpışma ve müzakere alanlarının geçişliliğini de gözler önüne sermektedir:

Oyunlar ekser Avrupa lisanlarından tercüme olunmak bahsine gelince, bu bir kabahat ise mes'uliyeti tiyatroya değil, ashâb-ı kaleme 'âiddir. Ma'mafih tiyatro tercümesinde o kadar büyük bir zarar da göremiyorum. Tiyatroda envâ-ı cinâyâtın taklîdi görülür... Edebsizlik yolunu edebiyat içinde aramağa kimse muhtaç olmaz zannederim... Edebiyatın vatanı yoktur. Eğer bir fikir sahih ise, bir lisanda edeceği te'siri diğer lisanda da tamamıyla icra eder. İngiltere, Almanya şairlerinin bu kadar âsârı Fransızcaya naklolunmuş tiyatrolarda oynanıyor. Yalnız tercümeden dolayı kuvve-i belâgati azalıyor. Tiyatroca olan letafet ve te'sirine hiç helal gelmiyor... Fransa'da tiyatronun muallim-i evveli addolunan Corneille, İspanyolcadan ve Almanya edebiyatının mücidlerinden olan Goethe, Fransızcadan oyun tercüme ettiğini düşündükçe, bizim oyunlar sırf bizim âsârdan olsun demeye dilim varmıyor. (a.g.e, s. 52).

Günümüzden farklı ve olumsuzlanmayan bir anlamı olan "taklid" kavramı, geçiş dönemi Osmanlı bağlamında özgün bir bağlam kazanmaktadır. *Son Pişmanlık- İntibah Mukaddimesi*'nde taklide dayalı temellük sürecinde Avrupa modeli örnek alınmakta ve

aktarım sürecinin bir şemasını sunmaktadır. Şark ve Garp karşıtlığında sunulan bu ifadelerde, “aradakalmışlık” ve “eşikte olma” olgusu kendisini göstermektedir. Namık Kemal, bu satırlarda aslında aktarım sürecinin temel normlarını da belirlemektedir. Bu süreç öncelikle taklide dayalıdır. Eksik olanın tamamlanması, ideal olarak tanımlananın (yani Batı’nın) taklidi yoluyla mümkündür. Ne var ki bu taklit, körü körüne değil, yerelin süzgecinden geçirilerek yapılmalıdır. Aşağıdaki ifadelerde dikkat çekici olan bir diğer nokta ise, gelenekselin dayandığı Şark’ın aslında bugün idealize edilen Garp’a, bir zamanlar öncülük ettiği vurgusudur. Namık Kemal’in bu yaklaşımı, başka kültürlerden ithal etmenin tüm dünya kültür havzaları için doğal bir süreç olduğunu gözler önüne sererek yeni edebiyatın dönüşüm sürecine meşruiyet kazandırmak ve toplumda kabul görmesini kolaylaştırmak olarak tanımlanabilir:

Kuvve-i hayâl şark da bittabi garba galib olduğundan ve Avrupalılar –her fende olduğu gibi edebiyatta dahi Hind’in, Yunan’ın, Arab’ın, Acem’in mukallidi bulunduğundan bu tarz-ı hâsın mûcidi olmak şerefi dahi bizim ecdâdımıza kalır. Şu kadar var ki Avrupalılar taklîd ederken bir şeyin hakîkaten taklîde şâyân olan yerlerini ediyorlar. İşte o kabilden olarak kendilerine bir nümûne-i edeb bulmak için Arab’ n, ı Acem’in vesâir elsine-i kadîmenin âsâr-ı mu’teberisini tercüme etmişler. Mantık ve âdâba mutâbık gördükleri yerlerini misâl-i imtisâl etmişler, içlerinden akıldan hâriç mübâlâğa, hiçbir şeye benzemez teşbih görmüşler ise ona ittibâ etmemişler. Cinâs-ı lafzî gibi zevzeklikleri de makbûl tutmamışlar. Ona binaen biz daima Avrupa lisanlarının edebiyatça gerek intihâb ettikleri kavâid-i külliye gerek ihtiyar eyledikleri tarz-ı taklide tabi’ olmak mecburiyetindeyiz. (a.g.e, s. 67)

Sık sık dile getirilen kültüre süzgecin içeriği farklı biçimler için değişkenlik gösterebilecek olsa da dönemin temel vurgusu “ahlak”tır. Diğer bir deyişle, ötekenden alınacak olanın savunusu ya da eleştirisi erek kültürün (yani Osmanlı toplumunun) “ahlak” tanımı çerçevesinde şekillenmektedir. Toplumsal fayda bağlamında öne çıkan ahlak olgusu, üretilecek roman türündeki yeni edebiyat eserlerinin tanımında da öne çıkmaktadır. Namık Kemal, toplumun ahlakına katkıda bulunacak, mevcut değer yargıları ile örtüşen eserlerin tercüme ve telif edilmesi taraftarıdır. Bu vurgu, ötekenden aktarım sürecinde bir yandan geleneksel değerler karşısında yeniden kurulana meşruiyet kazandırma çabası, bir taraftan da mutlak metin epistemolojisi ile kurulan bağa gönderme yapması açısından önemlidir:

Gazetelerde de bu mübâhese üzerine bir varaka daha görüldü ki gûyâ iki tarafın re’yini tevfiika çalışır da ahlâkımızın tezhîbini ‘Ahlâk-ı Alâî’ ve ‘Makamat-ı Hariri’ yolunda birtakım kitapların teksir ve tercümesine ta’lîk ettikten sonra şimdi yazılan hikâyâttan ahlâk-ı milliyeye bir hizmet husûlü me’mûl olmadığını söyler. Halbuki ‘Ahlâk-ı Alâî’ kadar ciddî bir kitabı –velev ne kadar lisân-ı avâmda yazılmış olursa olsun- okuyup ondan istifade etmek zaten terbiye görmüş adamların kârıdır. (a.g.e, s. 64)

5.2 Namık Kemal’in ‘Muaheze’ Başlıklı Yazılarında Tercüme Üzerine İfadeleri ve Dönemin Söylem Üzerine Yansımaları

Bir eleştirmen olarak Türk edebiyat dizgesinde, otoritesi kabul görmüş bir konuma sahip olan Namık Kemal’in Türk kültür hayatındaki önemi, eleştirel ve öncü yaklaşımında saklıdır (Altuğ, 2007, s.2). Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal’in bir yandan eskinin eleştirisini sunarken, diğer taraftan da yeni için mücadele ve yeniyi tanıtmaya çabası içerisinde olduğunu vurgular ve onun bu alandaki ehemmiyetini şu sözlerle ifade eder:

İlk münekkdimiz odur, zaten bugünkü fikir ve sanat hayatımızın her şubesi biraz da onunla başlar. Tenkidi memleketimize getiren, romanı, tiyatroyu cemiyetimiz içinde yayan odur. Mesele filân kitabın daha evvel yazılmasında

değildir. Mesele nevin, büyük manada ve cemiyet hayatı ile temas halinde nümunesini vermektir. (Tanpınar, 1942, s. 27)

Namık Kemal bir proje adamı olarak, eleştiri yazılarında edebiyatın yanı sıra dönemin sosyal ve siyasal konularını da ele almaktadır. Fatih Altuğ (2007), Namık Kemal'in eleştirel yaklaşımını, özneliği çerçevesinde 'alayı, hicvi, samimiyeti, şiddeti, itirazı, tartışmayı, yol göstericiliği ve örnek oluşu becerebilen' ve 'bir çeşit savaş mantığı ile sunulan' bir eleştiri olarak tanımlamaktadır. 'Muaheze' başlığı altında yayınlanan çeşitli eleştiri yazılarının temel konusunu da aşağıda analiz edileceği üzere toplumsal dönüşüm ve aktarım sürecinin mihenk taşı olan tercüme edimi oluşturmaktadır.

Diyojen'de birkaç sayı tefrika edilen Voltaire'in bir eserinin tercümesini konu alan 'Mikro-Mega Tercümesi Muâhazesi' başlıklı eleştiri yazısında Namık Kemal, başarısız bulduğu bu tercümeyi eleştirirken bir yandan da tercümeden beklentilerini ortaya koymaktadır. Kemal'e göre, tercüme aslına letafet ve mana açısından denk olmalı, aktarım sürecinde buna ehemmiyet verilmelidir. İfadeleri orijinale atfedilen üstünlüğü göstermesi, temellük edilen erek metnin, kaynak metin karşısındaki eksikliğini vurgulaması açısından da önemlidir:

[...] Bunun gibi muhayyel eserlerde bittabi mevcud olmak lâzım gelen nükteler bütün bütün kaybolmuş; makale münşi-i mahirinin ma'rifet-i kalemiyle yüzü gözü mürekkeple boyalı bir kıza dönmüş; hüsn ve şivesinden bir mütâla'a hâsıl etmek kâbil olamıyor. (Yetiş, 1969, s. 261)

Namık Kemal'in bir diğer önemli tercüme eleştirisi Recâizâde Mahmud Ekrem tarafından kendisine incelemesi için gönderilen tercüme üzerine ela aldığı 'Mes Prison Muahezesi'dir. Namık Kemal bu eleştirisinde öncelikle metnin yazarına kızgındır, çünkü konumunu kendisiyle özdeşleştirdiği metnin kahramanının bazı davranışlarını vatanperver bir birey olarak Mahmud Ekrem'e yakışmadığı görüşündedir. Kemal'in bu tavrı eleştirisindeki özneliği gözler önüne sermesi ve tercüme edilen bir eserin halkın vatani duygularına ters düşmesi açısından eleştirilmesi açısından ilginç bir örnektir ve bireysel yaklaşımıyla da son derece modern bir tavrın yansımasıdır.

Tercümenin şîve-i ifadesi şimdiki âsârından aşağıdır. Vâkıa bu faslı bizim lisana naklettiğin zaman senin kuvve-i kalemin değil hatta milletin edebiyâtı şimdiki âsârında görülen merteye-i istikmâle vâsıl olamamıştı. Şu kadar var ki eserini tashih edebilirdin. Meselâ (aks-endâz) ve (akâmetsiz) kâfiyesi gibi eskimiş veyahud (âvihte-i şecere-i ibret) gibi hüsn-i münâsebetten ârî sözlerin pek kolay ıslahı kâbil idi sanırım. Bir de "Hey gidi saatler...Hey gidi ahvâl" terkiplerindeki (gidi) lâfzına ilişiyorum. Benim bildiğime göre (gidi) Türkçe'de (pezevenk) mânâsına olarak meselâ domuz herif...ve köpekoğlu...b*ktan şey...tabirleri gibi galâtât âvâmın istimaline katıyyen târîz etmemekle beraber bu yolda müstehcen tabirlerin edîbâne yazılmış bir eserde bulunmasında cevaz tasavvur edemem. (a.g.e, s. 264).

Mes Prison eleştirisindeki önemli noktalardan biri de tercüme eleştirisi ile telif eleştirisinin girift bir şekilde sunuluyor olmasıdır. Namık Kemal'e göre, metnin lafzı tercümana aittir ancak mana müellif tarafından verilmiştir. Bu nedenle içerikten kaynaklanan sorunların sorumlusu, aktarıcı bir aracı rolü atfedilen tercüman değildir. Namık Kemal'in, mana ve lafzı birbirinden ayıran bu yaklaşımı, tercüme edimine ilişkin olarak da birçok alt anlam içermektedir. Öncelikle, metni anlamlandırma sürecinde tercüman ikincil bir konumda ele alınmakta, içeriğe ilişkin bir mesuliyet ya da hâkimiyet sahibi olarak değerlendirilmemektedir. Bu eser özelinde mana üzerinde bu denli etkisiz bir öge olarak tanımlanan tercüman, başka bir örnekte karmaşık bir temellük etme sürecinin etkin ve egemen öznesi olarak karşımıza çıkarılabilmektedir.

5.3 Namık Kemal'in Mektuplarında Tercüme Edimine İlişkin İfadeleri ve Dönemin Söylem Üzerine Yansımaları

Ömrünün büyük bir kısmı sürgünde geçen Namık Kemal, yazdığı ve günümüzde büyük bir kısmı çeviri-yazı şeklinde sunulan mektuplarında da tercümeyle ilişkin çarpıcı fikirler ortaya koymaktadır. Bu mektuplar zamansal bir süreçte incelendiğinde, Namık Kemal'in zaman içerisinde tercüme söyleminde bir değişim yaşanıp yaşanmadığını göstermesi ve dönemsel gelişmelerin bu söylemin şekillenmesindeki etkilerini birincil kaynaktan bizlere sunması açısından önemlidir.

Bir değişim öznesi olarak, dönemin birçok edebiyatçısı ile fikir alışverişi içerisinde bulunan Namık Kemal, tercüme sürecine geçmeden önce, tercüme edilecek eserlerin belirlenmesinde de söz sahibidir. Mektuplarında tercüme edilmesini önerdiği eserler, Batı ile kurulan ilişki bağlamında Namık Kemal'in edebi zevklerini yansıttığının yanı sıra ötekenden aktarılması gerekli görüleni de göstermektedir. İhtiyaç duyulan aktarımı belirleyen de yine yokluk ve eksiklik söylemidir:

Sen bilmem Corneille'e niçin o kadar mübtelâ olmuşsun! Fahr olmasın amma Corneille'in mütercim-i efkâr-ı ben olsaydım Avrupa seyahatlerine, Magosa zindanlarına... umumilere, falanlara nispet daha yakışık alırdı. Shakespeare'a neden merakın yok? Anın bir muntazamca oyunu terceme veya adaptation suretiyle lisanımıza nakletmiş olsaydın sanırım ki edebiyatımıza bir büyük hizmet etmiş olurdu. (Tansel, 1967, s. 453)

Namık Kemal'in telif eser yazımını destekleyen tutumu, dönemin karmaşık yazım pratikleri içerisinde net sınırları olmayan telif ve tercüme arasında değişen bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Telif esere atfedilen önem, gelenekselden beslenen ve yerel olanın üretimine öncelik verildiği şeklinde yorumlanabilir. Ne var ki, roman olan *Atala*'nın bir tiyatro oyunu olarak tercüme edilmesi, yani türünün değiştirilmesi Namık Kemal tarafından sorunsallaştırılmamaktadır. Bu da zamanın bağlamına ilişkin olarak, müdahaleci aktarım pratiklerinin günümüzden farklı bir meşruiyeti olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Osmanlı edebiyat repertuarı için gerekli olan bir eser olarak tanımladığı bu esere ilişkin yazısının son cümlelerinde, Namık Kemal'in tercüme edilmiş bir eserde, tercüme olmayan, tercümana ait yeni ifadeler araması, kaynak metne yapılacak eklemeler, çıkarma gibi müdahaleler konusunda tercümana bugün örneği pek görülmeyen bir özgürlük atfettiğinin işaretidir: 'Eserinde iki ifade gördüm... Eğer terceme değil ise sad-bârek Allah! Tabiatimde hased olmadığına iyice yakın hasıl ettim... Tiyatro nokta-i nazarınca, *Atala*'nın tasavvur ve tertibi âlâdır' (a.g.e. s. 285).

Tiyatro eserlerinin tercümeleri bağlamında yine toplumsal fayda vurgusu öne çıkmaktadır. Yerel üretimin eserleri olan Ortaoyunu ve Karagöz gibi oyunlar, insanları sadece güldürdükleri, insanlara ahlakî ve sosyal yönden bir fayda sağlamadıkları için Namık Kemal tarafından eleştirilir. Veysel Şahin (2008) Namık Kemal'in medeni milletlerde görülen ahlakî ve hissî gelişmelerde tiyatroya önemli bir işlev atfeden bir yaklaşımla, "Osmanlı tiyatrosunun Batılı bir tarzda gelişmesini ve tiyatroda romantik tarzın yaygın olmasını arzuladığını" ifade eder (s. 704).

Mes Prison tercümesi üzerine ele aldığı bir başka mektubunda ise, içerik üzerinde yoğunlaşan eleştirisinde şahadet mertebesine gönderme yapmakta ve vatan sevgisi vurgulanmaktadır. Bu açıdan ele alındığında, Namık Kemal'in bu yaklaşımı vatanperverliğin dindarlaştırılması gibi son derece modern bir tavır olarak yorumlanabilir:

Mes Prison'u birkaç def'a okudum; sâir eserlerinde aşağı buldum; lakin tarizatının yüzde doksani sana değil, müellifi içindir. Acayip şey! O kadar meşhur bir şair, bir sebatsız hareketini te'vil için ne kadar da fena bir teşbih bulmuş... Ya hele Silviyo'nun ağlamasına hiç aklım ermiyor. Vatan yolunda dökülecek yaş, şehidan-ı hürriyetin yaralarından dökülecek kandan ibarettir... Mektubunun nihayetinde yeni

bir eserin olduğundan ve bana beğendireceğinden bahsetmişsin; eğer eserin terceme ise, te'min ederim ki beğenmem; çünkü kaleminin bu iktidârı ile berâber tercemeye hasr-i iştilal etmek sana yakışmaz. (Tansel, 1967, s. 345)

Anadilde eğitim tartışmalarının yaşandığı ve bu bağlamda tercümenin önem kazandığı dönemde, yine gecikmişlik ve yokluk söylemi ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Namık Kemal, Türkçe'nin, mevcut kaynakların yetersizliği nedeniyle, Türkçe tıp eğitiminin ihtiyaçlarını karşılayamayacağı görüşündedir. Bu nedenle de ilgili alanların eserleri dilimize çevrilerek, literatür zenginleştirilmeli ve geliştirilmelidir. Namık Kemal'in bu yaklaşımı, toplum mühendisliği sürecinde tercümeyle atfedilen önemli rolü örneklemektedir. Daha açık bir ifadeyle, 19. yüzyıl pozitivist yaklaşımında tercüme bilgi ve bilimin aktarım aracıdır, farklı bilim dallarının tercüme yoluyla ithali mümkündür ve çeviriye dayalı metin üretim pratikleri milli şuur söylemi üzerinden meşrulaştırıl ve milli dil olgusu tanım bulmaktadır:

Tıbbî Fransızca tıp okuyan tabiblerimiz Türkçeye terceme ettiler. Türkçe tıp tahsil eden zevat-ı gayret-simat ise ne Türkçe ne Fransızca bilmiyorlar. [...] Madem ki maksadımız bugün tabib yetiştirmek oluyor, Türkçe lisanda tıp okumak ile, tabib yetişemediği zahire çıktı. Tıbbı gerçekten müsaîd, yani her her tabibin okuduğunu anlamasına, her hocanın okuttuğunu anlatabilmesine kifayet edecek hususiyle kitabı hâvi bir lisanda tıp okutulsun [...] (Tansel, 1969, s. 305)

Namık Kemal, Almancaya tercüme edilen *Vatan Yahut Silistre* başlıklı eseri bağlamında kendisine yöneltilen eleştirilere verdiği cevaplarda da tercüme algısına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle kendisini ve proje arkadaşlarını taklitçi olmakla eleştirenlere, eserinin 'Osmanlılığa mahsus bir özgünlük/ orijinallik' taşıdığını ifade etmektedir (Altuğ, 2007, 128). Bu noktadaki ifadeleri iki açıdan önemlidir. Öncelikle, tercüme edilen kitabı hakkında Batı'da çıkan ve eserinin Osmanlılığa mahsus yanını takdir eden ifadeleri alıntılanması, yani kendisini Batı değerlendirmesi ile savunması, öteki ile arasında kurduğu hiyerarşik yaklaşımı gözler önüne sermektedir. İkinci olarak ise, yeniyi üretme yolunda geçmiş ile bağların koparılmasından ziyade bir müzakere sürecinden geçildiği, 'eşikte olma' durumunun eser üretimine ne denli yansıdığı ima edilmektedir. Bu bağlamda, yapılan bu tanımlama kendisini konumlandırma çabası olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca, yerel telif eser üretiminde sade dil kullanımını destekleyen Namık Kemal'in yabancı bir dile çevrilen kendi eseri üzerine yazılan değerlendirme doğrultusunda 'Osmanlıya mahsus şaşalı bir belagate' güzellik atfetmesi de dikkat çekicidir. Bu durum, yerel üretim dizgesi içerisinde farklı eserleri karşılaştırırken gözettiği ölçüt ile aktarım sürecinde özgün eser ve tercüme arasında bir kıyaslama yaparken dikkate aldığı ölçütün farklı olduğunu göstermektedir. Namık Kemal'in bağlam içerisinde değişen yaklaşımı, öteki ile karşılaşma anlarının edebi tanımlamalarda ve tercüme beklentisinde bir farklılığı beraberinde getirebileceğini açık bir şekilde örneklemektedir:

Demek ki Goethe ve Schiller gibi biri, bir eserinde hilâf-ı tabiat iade-i şebab eden bir ihtiyar tasavvur etmiş ve diğeri tarihin en ciddi bir vakasını bütün bütün tagyîr ile Jeanne D'arc'ın ateş-i zulme bedel meydan-ı harb içinde fedâyı can ettiğini göstermiş iki büyük şaire malik olan Almanlar [...] bu suret-i tasvir için de, lisanı Osmaniye mahsus şaşalı bir belagat mevcut olduğundan ve o belagat başka lisana nakl olunduğu zaman bile kuvvetini gaib etmediğinden bahsediyorlar. (Tansel, 1986, s. 390)

Namık Kemal'in *Hukuk-ı Umûmiyye* başlığıyla Fransızcadan Kanî Paşazade Rif'ât tarafından tercüme edilen hukuk kitabına yönelttiği eleştirileri, dönemin kavramsal tartışmaları ve sosyo-politik şartları hakkında da ipuçları sunmaktadır. Namık Kemal, böyle bir eserin Türkçeye tercümesini desteklemediğini, adet ve ananelerimize uygun eserlerin dilimize çevrilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Tercümesi yapılan Pradies Fodere'nin ilgili eseri ise, gerekli gördüğü şartlara

uygun değildir. Bu kitabın, içeriğinin uygunsuzluğuna ek olarak kavramsal anlamda da Osmanlı düşünce dünyasının ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği inancındadır. Verdiği bir örnekte, *droit* kelimesinin Fransızcada hem *hak* hem de *vazife* anlamına geldiğini ama Türkçede *hak* kelimesinin böyle iki anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Diller arası farklılıkların ayırında yaklaşımla tercüme açısından dikkate değer bir portre çizen Namık Kemal, dilimize çevrilecek eserlerin seçilmesinde izlenilecek yol, tercüme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken hususları ele alırken, İslamî bir epistemoloji çerçevesinde ahlak özelinde ve toplumsal fayda genelinde söylemini şekillendirmektedir (a.g.e, s. 629). Bu bağlamda Namık Kemal'in tercüme edilecek eser seçiminde kendisini bir otorite olarak gördüğü, bu yönde çağdaşlarına fikir verdiği mektuplarında da açıkça görülmektedir. Ne var ki, bir eseri tercüme edilmeye layık kılan edebi değerinden ziyade içerdiği hakikattir. Akla mantığa ve geleneksel değerlere uygun kurgu arayışı dönemin “hayal-hakikat” tartışmaları içerisinde de anlam kazanmaktadır: “Tahir’e tercemesini tavsiye ettiğim kitab Lamartine idi amma, yalnız bir iki cildini okumuştum. Zararsız idi. Aşağılarını karıştırdım, yalandan ibaret. Anın için tavsiyemden rücu ettim” (a.g.e, s. 305).

Namık Kemal beğendiği tercüme arasında Veys Paşazade Reşid'in, Harîrî'den yaptığı *Makâmât* tercümelerini örnek gösterir. Bu denli önemli bir eserin, aslına uygun olarak, lafza bağlı sanatları da aynı güzellikte yansıtarak, sade bir dil kullanımıyla tercüme edilmesini eşsiz bir başarı olarak tanımlamakta, Reşid'in tercümedeki başarısını takdir etmektedir. Buradaki başarı kriterleri, tercümeden beklentilerini yansıtmaktadır. Bir diğer dikkat çekici nokta ise eserin Arap edebiyatından olmasıdır. Fars edebiyatı, eserlerine karşı daha sert bir tutum izleyen Namık Kemal, Arap edebiyatı ile bağların koparılması konusunda bu denli net bir çizgi izlememektedir. Bu durum, çok kültürlü Osmanlı örtüşük alanında geçiş süreci aradakalmışlığının tercüme söylemi üzerindeki zuhurdur:

...mütercimi olan münşi Reşid, şu Makame'yi edây-i Arab'dan bizde müsta'mel olan lisân-ı edebe naklinde müellif-i benânıma taklid eylemiştir. Meziyyeti, mezâyâsında mündemiç âsârın bile lisandan lisana tercemesinde letâfetini muhafaza müşkül iken, berâ'ati hüsn-i edasına münhasır bulunan böyle bir numune-i edebi, Arabi gibi bir hizâne-i ma'rifetten bir mazik-o zarurete naklederken, revnak ve zinetini gaib etmemek, ne kadar servet-i iktidara temellükü iktiza edeceği bedhidir... Bir kere asıl ile nakl mukayese olunsun, biri tahrir-i nihrir-i Hariri ise, biri de ibda-i Bedî'i (Reşid)'dir. (Tansel, 1973, s. 87)

Namık Kemal'in *Hukuk-ı Umûmiyye* başlığıyla Fransızcadan Kanî Paşazade Rifât tarafından tercüme edilen hukuk kitabına yönelttiği eleştirileri ise, dönemin siyasi ve sosyal bağlamına ışık tutmaktadır. Kemal, böyle bir eserin Türkçeye tercümesini desteklemediğini, adet ve ananelerimize uygun eserlerin dilimize çevrilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Tercümesi yapılan Pradies Fodere'nin bu eseri ise, gerekli gördüğü şartlara uygun değildir. Bu kitabın, içeriğinin uygunsuzluğuna ek olarak kavramsal anlamda da Osmanlı düşünce dünyasının ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği inancındadır. Verdiği bir örnekte, *droit* kelimesinin Fransızcada hem *hak* hem de *vazife* anlamına geldiğini ama Türkçede *hak* kelimesinin böyle iki anlamlı olmadığını öne sürmektedir. Hukuk dalı ile ilgisini ortaya koyduğu bu mektuplarında Namık Kemal, dilimize çevrilecek eserlerin seçilmesinde tutulacak yol, tercümede göz önünde bulundurulması gereken hususları ele almakta ve meseleleri İslamî bir epistemoloji açısından değerlendirmektedir (Tansel, 1986).

Ayrıca, bir Batı lisanına tercüme edilmiş olmak, yazara diğer yerel edebi üreticiler arasında üstünlük kazandıran bir kıstas olarak değerlendirilmektedir. Kendini ötekinin gözünden tanımlama ve meşruiyet kazanma çabasını Fatih Altuğ (2007) ‘özellikle tâbiyet, yerlilikle evrensellik’ arasında bir mekik dokuma süreci olarak tanımlamaktadır (s. 133)ve tercümenin, toplumun yeniden inşasında rol oynayan Namık Kemal gibi etkin bir öznenin bile konumunu yükselten bir kriter olabileceğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir:

Fahr meselesi doğrudur. Eser-i acizanemin bir Alman sahib-i kalemi tarafından terceme, bir diğeri tarafından da takdir olunmasından dolayı iftihar ettim, yine de ederim; çünkü cihân-ı terakkiye mâlik olan milletlerden birinin lisanına terceme olunabilecek bir eser meydana koyabilmişim. Hacı İbrahim Efendi Hazretleri de iki satırlık bir yazılarının bir lisana terceme olduğunu görsünler, o zaman ne kadar iftihar ederselerse etsinler... yine yazdıkları şeyleri bir Avrupalı'ya okutmağa muvaffak olamazlar. (a.g.e, s. 408)

Namık Kemal'in mektuplarında tercüme temelinde kurduğu söylem, terim tercümesi, ilgili ilim dalının erek kültüre aktarımı ve hukuk düzeni gibi toplumun en temel yapılarından başlayarak, ötekini taklit yoluyla ona yaklaşma ve kendini dönüştürme çabası olarak karşımıza çıkmakta ve Namık Kemal'in bu noktadaki ifadelerini kültürel aktarımlar ve tercüme temelinde üzerinde çalışmaya değer kılmaktadır.

6. Sonuç

Karmaşık bir edimler bütünü olarak tanımlanabilecek tercüme, öteki ile karşılaşma ve kültürler arası aktarımın yapıtaşını oluşturmaktadır. Aktarımın niteliklerini üretimin gerçekleştirildiği dönemin koşulları belirlemekte, bu süreç, bazen bir çarpışma bazen de bir müzakere alanında gerçekleşmektedir. Yüzünü belirgin bir şekilde Batıya dönen Osmanlı toplumu için Tanzimat dönemi bu noktada bir kırılma noktası, Namık Kemal ise bu sürece öncülük eden bir değişim öznesi olarak öne çıkmaktadır.

Yeni bir kimlik inşası çabalarına sahne olan bu süreçte, kültürlerarası farklılıkların son derece farkında, modern, eleştirel bir aydın portresi çizen Namık Kemal, çeşitli konuları ele aldığı yazılarında tercümeyle doğrudan ve dolaylı olarak sık sık değinmiştir. Bu çalışmada ortaya çıkarılan, Namık Kemal'in tercüme ve ilişkili temellük etme pratiklerine yönelik dönemin dil ve tercüme söylemi hakkında önemli ipuçları sunan ifadelerinin temel noktaları şöyle özetlenebilir.

Öncelikle aktarım süreci, yokluk, eksiklik ve gecikmişlik söylemi çerçevesinde tanımlanmaktadır. Yüzünü döndüğü Batı ile kendini karşılaştırdığında, kendisinde var olmayanı belirlemiş, gelişimi eksik kalmış yönlerini ortaya çıkarmış ve aynı üretim pratiklerini gerçekleştirmekte geç kaldığının farkına varmış bir Osmanlı portresi sunulmaktadır. Ne var ki, dönemin zengin yazım pratikleri göz önüne alındığında yokluk, Batıdaki üretimin son derece farkında ve eşsüremlî üretim göz önüne alındığında da gecikmişlik söyleminin tartışmaya açık ve sorunlu olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, farklı kültür dizgelerinde farklı modernite deneyimlerinin yaşanması, üretim pratiklerine ve ilgili tanımlamalara da yansımıştır.

İkinci olarak, tercüme süreci bir "geçiş şeması" çerçevesinde şekillenmiştir. Yani, kurulan 'yeni', eksik görülen 'eski'nin kökten yıkımını değil, mevcut geleneksel yapı ve üretimler ile ithal edilenler arasında bir uzlaştırmayı gerektirmiştir. Yeninin temellerini Batı dilleri oluştururken, aynı dönemde Doğudan aktarım da görece az olmakla birlikte devam etmektedir. Bu örtüşük alanda, mutlak metin vurgusu öne çıkmakta, genel anlamda olumsuzlanan Doğu bağlamında, Fars edebiyatı önemli tenkitlere maruz kalırken, Arapça edebiyata karşı aynı denli sert bir karşıtlık bulunmamaktadır.

Namık Kemal özelinde dönemin düşünce dünyasında tercüme söylemi, işlevsellik üzerine kurulmuştur. Farklı işlevler atfedilen tercüme edimi, öteki üzerinden kendini tanımlama sürecinde, mevcut edebiyat dizgesinde eksik olanın erek kültüre aktarımını sağlamaktadır. Kültür repertuvarına yeni edebi türleri tanıtan bu aktarım pratiği, aynı zamanda dilin yeni sınırlarının çizilmesi sürecinde bir prototip oluşturmaktadır. Ayrıca, günümüzde olumsuz bir tanım yüklenen 'taklid' kavramı, dönemin metin üretim pratikleri içerisinde kilit rol oynamakta ve öykünülen Batı bu sürecin rol modeli olarak takdim edilmektedir. Bu noktada, 'ahlak' olgusu bir kıtas olarak öne çıkmakta, ötekiden aktarılabilecek olanın belirlenmesinde bir kültürel filtre işlevi görmektedir.

Tüm bu noktalar, kültürlerarası karşılaşma ve modernite deneyimi olarak Osmanlı Tanzimat Dönemi edebiyatı genelinde ve Namık Kemal'in söylemi özelinde tercümenin önemini ortaya koymakta, dönemin zengin ve girift yazınsal üretim pratikleri açısından bizlere farklı bakış açıları sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Fatih. (2007). 'Modernity and Subjectivity in the Literary Criticism of Namık Kemal.' Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.
- Akün, Ömer Faruk. (1977). 'Tanzimat Edebiyatı Sözü Ne Dereceye Kadar Doğrudur? I-II.' Kubbealtı Akademi Mecmuası 2 (Nisan): 15-37 ve 3 (Temmuz): 22-39.
- Akün, Ömer Faruk. (2006). 'Namık Kemal' Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, c. 32: 361-378.
- Aydın, Abdulhalim. (2011). 'Namık Kemal'i Victor Hugo'ya Götüren Etmenler.' Turkish Studies 6/3 (Yaz): 197-204.
- Ceyhan, Nesime. 2007. "Romanla Tanışan Neslin Tercüme Tekniği ve Tenkidine Dair Tartışmaları." *Türkbilig* 14: 41-59.
- Demircioğlu, Cemal. (2005). 'From Discourse to Practice: Rethinking Translation (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition'. Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul.
- Enginün, İnci ve Zeynep Kerman. (2011). Yeni Türk Edebiyatı Metinleri- Eser Tanıtma ve Önsözler. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Even-Zohar, Itamar. (2002). 'The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer', Translations: (Re)shaping of Literature and Culture, (ed.) Saliha Parker. İstanbul: Boğaziçi University Press: 166-174.
- Even-Zohar, Itamar. (2005). 'Polysystem Theory and Culture Research'. <http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-cr2004-toc.htm>
- Genette, Gerard. (1997). Paratexts: Thresholds of Interpretation. UK: Cambridge University Press.
- Jusdanis, Gregory. (1998). Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi. (çev.) Tuncay Birkan. İstanbul: Metis: 79-178.
- Lefevere, Andre. (1992). Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame. London: Routledge.
- Mirepassi, Ali. (2000). Intellectual Discourse and the Politics of Modernization: Negotiating Modernity in Iran. Cambridge: Cambridge UP: 1-64.
- Moretti, Franco. (2000). 'Conjectures on World Literature.' New Left Review, 1 (January-February): 116-125.
- Parla, Jale: Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri: İstanbul : İletişim Yayınları, 1993.
- Paker, Saliha. (2002). 'Translation as Terceme and Nazire: Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History'. Crosscultural Transgressions, Research Models in Translation Studies II Historical and Ideological Issues, Theo Hermans (ed.), Manchester, UK and Northampton: MA: 120-143.

-
- Paker, Saliha. (2011). 'Translation, the Pursuit of Inventiveness and Ottoman Poetics: A Systemic Approach'. *Between Culture and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt a.M.: Peter Lang GmbH: 459-474.
- Şahin, Veysel. (2008). 'Namık Kemal'in Mektuplarında Dil ve Edebiyat Üzerine Tenkitler.' *Turkish Studies* 3/4 (Yaz): 687- 715.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1942). 'Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri.' *Namık Kemal Antolojisi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi: 1-31.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1967). *Namık Kemal'in Mektupları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1969). *Namık Kemal'in Mektupları II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1973). *Namık Kemal'in Mektupları III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1986). *Namık Kemal'in Mektupları IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Toury, Gideon. (2002). 'Translation as a Means of Planning and the Planning of Translation.' *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture*, (ed.) Saliha Paker. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Yetiş, Kazım. (1989). *Ölümünün 100. Yıldönümü Münasebetiyle Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.